

HET EINDE VAN DE GROTE DAGERAAD:

de ineensdorting van de communistische traditie en haar weerslag op het geheel van de linkerszijde.

Göran Therborn (1)

Het Petrograd van de eerste wereldoorlog en de oktoberrevolutie en het Leningrad van de belegering door de nazi's en van de stalinistische intriges, keren terug tot het Sint-Petersburg van de tsaren, hun «belle époque»' en hun «bloedige zondag»'. Het failliet van het socialistische experiment, dat ontstond uit de opstand te Petrograd in 1917, werd officieel erkend door Gorbatsjov, als eerste wettige erfgenaam van de revolutionaire erfenis. De herrijzenis van Sint-Petersburg luidt het verval in van een tijdperk, maar welk tijdperk? Met zekerheid geldt dit voor het tijdperk van het communisme, maar waarschijnlijk ook dit van het socialisme, tenminste in de klassieke betekenis van de late Marx en Engels en de Tweede Internationale.

Maar waarschijnlijk betekent dit wegvallen van het «Koninkrijk Op Deze Aarde»' ook het afschrijven van het tijdperk van de hoop op perioden van progressieve emancipatorische revolutie en hervorming, het einde van het door de Franse Revolutie ingeleid tijdperk van radicale moderniteit. (Het was slechts nade Franse Revolutie, dat de woorden 'revolutie' en "hervorming" hun restauratieve of cyclische connotaties verloren en betekend werden als de opening naar een nieuwe toekomst). Het communisme werd van zijn voetstuk gehaald in naam van de normaliteit van de West-Europese en Noord-Amerikaanse hedendaagse werkelijkheid en wanneer de frustraties van een «door de markt beheerste»' actualiteit beginnen te groeien, dan is de terugkeer naar het glorierijke verleden van een natie de hoofdtendens. In 1989-90 waren erin het Westen vele sympathiserende waarnemers, die in de heropstanding van het verleden een analogie zagen met het revolutiejaar 1848 of «de lentetijd van de volkeren». Vandaag doet het uiteenvallen van de Sovjetunie en van Joegoslavië meer denken aan heroplevende stammentwisten.

De recente gebeurtenissen in Oost-Europa kunnen geïnterpreteerd worden als de vestiging van een materiële infrastructuur binnen de cultuur van het postmodernisme. De uitverkoop van het erfgoed van de «politieke voorhoede»

begeleidt inzake stijlkenmerken de ontbinding van de modernistische avant-garde (de eerst- en laatstgenoemden werden trouwens met elkaar geassocieerd, laat ons zeggen van Picasso en Neruda tot Nono en Godard).

Maar wat er ook gebeurd is, de geschiedenis is niet stopgezet en «de toekomst» kan terugkeren. En een perspectief van voornamelijk collectieve oriënteringen kan opnieuw aan de horizon dagen. In de plaats van te verzinken in verder cultuurhistorisch gemijmer, laat ons kijken naar de linkerzijde, die gestrand is in het nieuwe Sint-Petersburg.

Vanuit de invalshoek Sint-Petersburg|Petrograd|Leningrad, kunnen wetenminste drie linkse componenten onderscheiden:

De klassieke communist, die gelooft in de Sovjetunie, die de Sovjetunie verdedigt, als het produkt van het "Epos van de Oktoberrevolutie" (de varianten van deze soort verdelen zich over een gamma, gaande van "echte gelovigen" tot kritische euro-communisten, trotskisten, maoïsten of communiserende ex-communisten).

De anti-communistische sociaal-democratische linkerzijde, die historisch gezien, eerder pré-communistisch dan anti-communistisch is en evenmin altijd even sterk anti-communistisch was. Doch deze groep zullen we hier bekijken vanuit een anti-communistische hoek om te kunnen focussen op het nu eindigend tijdperk van de oktoberrevolutie.

Dan is er tenslotte *neo-klassiek links*, dat voornamelijk anti-imperialistisch, anti-racistisch, anti-sexistisch en anti-kapitalistisch is - en het communisme en de Sovjetunie zag als ene mogelijke bondgenoot in haar strijd, zij het wisselend als respectabel of berucht. In ruime mate sloot deze linkerzijde zich aan bij de communistische partijen, tenminste voor enige tijd. Maar haar relaties met de Sovjetunie waren altijd anders dan deze van de klassieke communistische linkerzijde, meestal kritischer, altijd losser.

Elk type heeft zijn typische Noord-Zuid, mannelijke en vrouwelijke varianten.

De actuele toestand van links in deze nieuwe kritische situatie kan gepeild worden door de historische evolutie van de drie linkse componenten te schetsen.

Kan er iets toegevoegd worden aan de historische rol van de klassieke communisten, wanneer de laatste secretaris-generaal van de CPSU het uiteindelijk falen erkent?

Ja, drie fundamentele opmerkingen.

Vooreerst, inzake socio-economische ontwikkeling was de periode van

communistiche machtsuitoefening niet zo maar een mislukking. In tegendeel, gedurende enige tijd was het een succes. Vervolgens : succes of mislukking, is geen moreel criterium. De communistische traditie was er een van strijd, van klassenstrijd, anti-fascistische strijd, anti-imperialistische en anti-racistische strijd. Dit veroorzaakte lomphed en onhandigheid in perioden van vreedzaam bestuur. De traditie kweekte een bijzondere hardheid en gestrengheid, die in posities van macht fataal kon leiden tot wreedheid - wat dan ook geschiedde.

Anderzijds, de traditie van strijd voor universele emancipatie bracht ook menselijk medeleven, onbaatzuchtige toewijding en moed voort. Een simpel voorbeeld van deze heroische traditie werd, zelfs in Duitsland, enkele maanden terug nog erkend. De stad Gladbeck in het Ruhrgebied (80.000 mw.) kende aan Erika Köhn, leidervan de communistische gemeenteraadsfractie, de hoogste onderscheiding van de stad toe, voor «bijzondere verdiensten» (een eveneens gerespecteerd contingent klassieke communisten kan men terugvinden in tenminste nog een andere stad in het Ruhrgebied : Bottrop ("Die Zeit", 26 juli 1991).

Tenslotte draaiden in één belangrijke zin, de hoopvolle verwachtingen goed uit. De communistische beweging bewees in laatste instantie, politiek en ideologisch, haarvermogen te evolueren van dogmatisme, autoritarisme en brutaliteit naar een intellectueel vibrerend, democratisch socialisme. Uiteindelijk bracht de CPSU mensen voort als Gorbachov, Jeltsin, Shevarnadze, Yakovlev e.a., de S.E.D. Hans Modrow en Gregor Gysi. De Hongaarse en Sloveense communistische partijen begaven zich vanuit hun machtsmonopolie op de weg van een meerpartijensysteem. In West-Europa waren vele communistische partijen ten lange laatste volledig gedestaliniseerd, het grondigst in Zweden (sedert 1964), het meest betekenisvol in Italië.

Maar met de implosie van de USSR en communistisch Oost-Europa verlaat de klassieke communist nu het historisch toneel en wordt louter een personage voor de historiografie, zoals bijvoorbeeld de anarcho-syndicalist vÔôr hem.

In verschillende fundamentele kwesties was de anti-communistische linkerkzijde meer in haar gelijk dan de twee andere componenten van links. Zij had het bij het rechte eind, wanneer zij aandrong op electorale democratie en wanneer zij waarschuwde voor de verschrikkelijke gevolgen, wanneer van deze democratie afgestapt wordt of met voeten wordt getreden . Zij was bewust van de enorme menselijke kost van revoluties en waarschuwde terecht niet met vuurte Spelen, hoe heroïsch en hoe moreel gerechtvaardigd ook de gewelddaad mocht zijn. Zij had gelijk, het socialistisch of links streven eerst en vooral te omschrijven in termen van

de verwezenlijking vaneen stel universalistische waarden, eerderdan de vestiging van instellingen (zoals nieuwe staatsapparaten en publiek eigendom).

De verwezenlijking van waarden vergt instellingen. Maar terwijl het eerste perspectief gemakkelijk toelaat, dat waarden opereren als kritische criteria voor het evalueren en verder veranderen van instellingen, leent het laatste zich makkelijk tot het verdoezelen van de mogelijkheden tot verandering in kapitalistische samenlevingen als tot het vermijden van het kritisch onderzoek van a priori socialistische instellingen.

Deze punten worden nu toegegeven, minstens impliciet, door de meeste overlevenden van de andere linkse componenten. Dit zou dus een moment van triomf kunnen zijn voor de anti-communistische hoofdstroom. Maar het springt in het oog, dat dit niet het geval is. Waarom? Kort gezegd, omdat de componenten van links meer afhankelijk zijn van elkaar dan één van hen ooit realiseerde.

Klassiek communisme en het voornaamste deel van de anti-communistische linkerzijde, de sociaal-democratie/labour hadden een gemeenschappelijke basis in het Europees type van industriële klasse-maatschappijen en hun arbeidersbewegingen.

Deze basis erodeert in Europa, ingehaald door andere kapitalistische maatschappelijke configuraties, zoals de Verenigde Staten en Japan, die nooit industriële klassemaatschappijen waren in de zelfde mate als Europa (3) - en zal nooit gereproduceerd worden in de Derde Wereld. Maar er was ook iets meer: namelijk een dialectische interdependentie tussen de componenten van links.

Er was enerzijds een negatieve dialectiek, een negatieve spiraal van macht, machtsmisbruik, polarisatie en verder machtsmisbruik, enz...

Deze wederzijdse destructieve dialectiek kenmerkte de relaties -tussen sociaal-democraten en communisten van het begin tot het einde van de Weimarrepubliek.

De koude oorlog reproduceerde dit opeen internationale schaal. Nu de archieven geopend worden, lezen we, dat het waarwas, dat Westerse spionnen en saboteurs gezonden werden in het communistische kamp, ook vanuit sociaal-democratisch Noorwegen en Zweden. Niet enkel de Communistische partijen aan de macht hadden hun politieke politie, maar ook de Scandinavische sociaal-democratische partijen organiseerden hun eigen geheime netwerken van politiek toezicht, parallel

aan, maar in samenwerking met geselecteerde delen van gewone militaire en civiele inlichtingendiensten.

Terwijl in 1972 massaal politieke ontslagen vielen in Oost-Europa, nam Willy Brandt het initiatief om officieel alle «radicalen» te weren uit elk gewoon openbaar ambt in West-Duitsland. En staatsterrorisme kwam niet alleen tevoorschijn als een produkt van revoluties, maar ook uit een comfortabel staatsreformisme, zoals het doden door de Fransen van Greenpeace-activisten in Nieuw-Zeeland, zonder te gewagen van de Algerijnse en andere koloniale oorlogen.

De positieve dialectiek, meer mogelijkheid dan feitelijkheid, werd op plaatselijk vlak toch erkend door de sociaal-democratische beleidsvoerders van de hoger vermelde steden in de Ruhr, en op een supra-nationaal niveau, in termen van Oost-West en Noord-Zuid relaties, was er sprake van een stilzwijgend functioneren ervan. De kracht die uitgaat van strijd en militantisme, kan een belangrijke, soms beslissende macht verlenen aan reformistische onderhandelaars en beleidsvoerders tegen de krachten van het kapitaal. Pragmatische reformisten kunnen wegen vrijmaken ten bate van protestbewegingen. De wederzijdse kritiek van de visionaire revolutionairen de reformistische manager kan de visie van beiden aanscherpen. De vaagheid van de basiswaarden van het revisionistische socialisme verwerf een historische concreetheid doorheen het bestaan van, zelfs verdorven, revolutionaire instellingen. Misbruikte en/of ontgoochelde communisten konden steunen op sociaal-democratische waarden bij hun kritiek van communistische instellingen.

De laatste jaren van het communisme zag men bewuste pogingen om de feitelijke interdependentie van communisme en sociaal-democratie om te buigen in een positieve dialectiek. In het Westen waren er de contacten tussen de PCI en de Duitse en Franse sociaal-democraten en de Labourpartij. Inzake Oost-West verhoudingen ontwikkelde de Socialistische Internationale contacten met hervormingsgezinde communisten in Oost-Europa. Met het ineensstorten van het communisme verloor dit streven zijn betekenis, maar de interdependentie van de linkse tradities werd opnieuw manifest in de ermee samenhangende verzwakking en desoriëntering van de sociaal-democratie. Hoewel de sociaal-democratische linkerzijde natuurlijk het minst getroffen is door de recente wendingen van de wereldgeschiedenis en het anti-communisme zijn betekenis heeft verloren.

De *neo-klassieke linkerzijde* bracht een nieuwe generatie voort voor de ouder wordende klassieke linksen.

Neo-klassiek links verschaftte aan oud-links een nieuwe vitaliteit die verloren was gegaan in de na-oorlogse "boom", gekenmerkt door demonstraties, rode vlaggen, het zingen van de Internationale en de lectuur van Marx.

Neo-klassiek links kwam voort uit de eerste internationale jeugdcultuur en de sterke expansie van het hogeronderwijs en wierp zich in de actie ter ondersteuning van de beweging voor burgerrechten in de USA, tegen de oorlog in Vietnam en de overleefde onderwijsstructuren en was solidair met de bevrijdingsbewegingen in de drie continenten van de Derde Wereld.

Dat de belangrijkste politieke en ideologische oriëntatie van deze jonge rebellie zeer spoedig klassiek socialistisch en marxistisch werd, legt getuigenis af van de mate waarin het tijdperk werd gedefinieerd door de polen van kapitalisme en socialisme. Dit kwam tot stand in weerwil van het feit dat algemene burgerrechten, nationale onafhankelijkheid, uitgebreide mogelijkheden om te studeren en een grote maatschappelijke ruimte voor jeugdculturen, seksuele beleving, de beslissende concrete kwesties waren, eerder dan de klassieke problematiek rond klasse-uitbuiting en onderdrukking (4).

De wending naar de klassieken van de linkse politiek en cultuur is volkomen begrijpelijk. Geplaatst tegenover de kracht en inertie van het heden, bood de klassieke traditie strategische en analytische perspectieven en modellen, die duidelijk superieur waren aan het onrijp gemoraliseeren opstandigheid van nieuw-links. De bakens van de Derde Wereld, van Che en Fidel tot Ho en Mao, allen spraken het klassiek idioom. Het marxisme was een rijke intellectuele erfenis, in hoofdzaak nog niet aangeboord in de Westerse sociale disciplines. De groei en vroege rijping van neo-klassiek links viel samen met de klimaat van de industriële maatschappij in het Westen en met de, op een historische hoogte verkerende, politieke en economische invloed van de arbeidersbeweging rond 1980.

Na de oogst van de eerste opbrengst van de lectuur van «het Kapitaal» werd evenwel voor neo-klassiek links het neo-classicisme een sterke beperking. De neo-klassieke optie maakte haar blind voor de concrete condities en heersende tendensen in Oost-Europa en verduisterde haar visie op het verrijzende post-industriële kapitalisme. Het maakte blind voor de kost van autarchie en de problemen van administratieve onbekwaamheid. Het verhinderde ook onderzoeken naar het functioneren van de macht in relatie met universele linkse doeleinden.

De opslorping van een ruim part van de klassieke linkse tradities bracht ook met zich nu dat de ineenstorting van het communisme een sterkere klap was voor neo-klassiek links, dan haar feitelijke distantie tot Oost-Europa verdiende. Anderzijds lijken haar overlevenden helemaal niet uitgeblust. Hun sensitieve voelsprietten hebben hen altijd min of meer afgestemd op de culturele evolutie van hedendaagse maatschappijen. Hun fundamentele waarden rond universele solidariteit worden steeds relevanter in een situatie van xenofobie en groeiende etnische conflicten.

Dit was in hoofdzaak gepeins over de voorbije zomer en het herfstfruit dat eruit voortkwam met weinig vrees vooreen komende winter noch vreugde voorde lente.

De toegang die de Franse Revolutie bood naar de toekomst, naar een andere maatschappij, is als tijdperk afgesloten. Het tijdperk van het socialisme van een industriële arbeidersklasse, dat zichzelf zag als een voortzetting van de Franse Revolutie, is voor altijd afgesloten. Zo ook voor de communistische traditie uit de Oktoberrevolutie.

Ik geloof dat voor mij de hoofdzaak is, dat men het eindigen van deze tijdperken met sereniteit moet en kan overdenken, als een opdoen van nieuwe energie. Zoals rijp herfstfruit. Links zal waarschijnlijk opnieuw gegrondvest en gevormd worden, zodra klassiek en neo-klassiek links zich volledig rekenschap geven van het keren der jaargetijden.

Ondertussen gaan proteststrijden en bewegingen voorhervorming verder, tegen de gebruikelijke beschuldigten.

Uit: *Mandsm Today*
november 1991
vertaling : Jos Wolles

NOTA'S

(1) Göran Therborn is hoogleraar sociologie aan de Universiteit van Göteborg (Zweden) en auteur van verscheidene werken over ideologie, staatstheorie, klassenstrijd en machtsuitoefening.

- *Science, Class and Society*, Londen 1967
- *What does the Ruling Class Do When It Rules*, Londen 1978
- *The Ideology of Power and the Power of Ideology*, Londen 1980
- *The Rise of Social Scientific Marxism and the Problem of Class Analysis*, Nijmegen 1982.

(2) Het is juist dat in China, Vietnam, Noord-Korea en Cuba het post-communisme nog geen feit is. Maar de verzwakking van de revolutionaire generatie aan de macht lijkt onomkeerbaar.

(3) D.w.z. zij hadden nooit een patroon van tewerkstelling dat, zelfs relatief, gedomineerd werd door industriële arbeid. In de plaats daarvan gingen zij rechtstreeks over van een agrarische naar een door de dienstensector gedomineerd patroon.

(4) Grote stakingsbewegingen tijdens een periode van hoogconjunctuur bij een krappe arbeidsmarkt begeleidden onze jeugdrebellie in sommige landen. Maar deze stakingsbewegingen werden meer beleefd als een steun en een bevestiging van de radicaal oppositionele houding dan als de oorzaak van deze rebelle.

(5) In de O.E.S.O.-landen bereikte de industriële tewerkstelling een historische piek in de periode van de midden zestiger tot de midden zeventiger jaren.